

3. Свиренко Ж. Є. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання”. Луганськ, 2009. 22 с.
4. Тарасенко Г. С., Нестерович Б.І. Аксиологічний підхід до інтеграції мистецьких дисциплін у контексті гуманітаризації вищої освіти // ВІСНИК Житомирського державного університету. Житомир, 2005. Вип. 21. С. 12-15.

The ideal image of the teacher is certainly a high-level professional, a humanist, highly-educated, cultural, intelligent person responsible for the future of the country, which depends on his / her wisdom, intellectual, spiritual-moral, artistic-aesthetic, and worldview culture.

The article deals with the notion “worldview culture of a future teacher” as an element of the teacher's pedagogical competence, which allows to analyse the external settings, norms, values through the prism of the humanistic world outlook and to form on their basis own cultural views, beliefs and norms of behaviour that determine the methods of professional-pedagogical interaction between the teacher and other participants of the educational process, the nature of the teacher's creative professional activity and self-improvement.

The notion of personality's worldview competence is defined; the significance of worldview culture as a component of professional competence of future primary school teachers is considered; the role of certain types of art, in particular fiction and music, for the formation of future primary school teachers' worldview culture and their influence on the formation of professional training of specialists has been identified. Recent researches on this problem have been analysed.

Key words: worldview culture, professional competence, educational field “Art”, primary school teacher.

УДК: 372:37.017

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–26–2.254-259

Марія Іванчук, Марія Олійник
Mariia Ivanchuk, Mariia Oliinyk

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

AN INDIVIDUAL POTENTIAL DEVELOPMENT OF THE ELEMENTARY SCHOOL CHILD IN THE CONDITIONS OF INTEGRATED EDUCATION

У статті подається характеристика особистісного потенціалу та розкривається його розвиток у процесі інтегрованої навчальної діяльності. Аналізується проблема дослідження крізь призму теоретичних положень провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників. Обґрунтовується значимість інтегрованої навчальної діяльності в розвитку особистісного потенціалу молодшого школяра.

Ключові слова: інтегроване навчання, особистісний потенціал, молодший школяр, навчально-пізнавальна діяльність, саморозвиток.

Інтеграційні процеси сьогодні охоплюють усі сфери людської діяльності, але для освіти є особливо впливовими, зокрема для розвитку творчої особистості, активізації пізнавальної діяльності, для виявлення здібностей, для формування навичок самостійної роботи. Інтеграційні процеси несуть у собі певний гуманістичний потенціал, який полягає у множинності шляхів здобуття освіти. Мається на увазі, що в освітньому просторі відбувається варіатизація можливостей і умов для становлення і самореалізації особистості. Тому, основним завданням освіти

стає допомога у виборі шляхів розвитку, а також у розв'язанні найважливішої світоглядної проблеми – пошуку людиною свого місця в складному світі, що саморозвивається. Інтеграція впливає на всі процеси, що відбуваються в системі освіти, зокрема, і на становлення особистості.

Мета статті – розкрити розвиток особистісного потенціалу молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання та виокремити шляхи подальшого розвитку означеної проблеми. Постановка питання про інтегровану навчальну діяльність як основу розвитку особистісного потенціалу в освітньому процесі зумовлена, по-перше, наявністю загальнотеоретичних основ, необхідних для його розробки, по-друге, досягнутим рівнем дослідження в психології проблем діяльності й особливого її виду – навчальної діяльності, по-третє, розвитком педагогічної теорії діяльності, по-четверте новими підходами до організації навчання молодших школярів в сучасній українській школі.

Інтеграційні процеси несуть у собі певний гуманістичний потенціал, який полягає у множинності шляхів здобуття освіти. Мається на увазі, що в освітньому просторі відбувається варіатизація можливостей і умов для становлення і самореалізації особистості. Тому, основним завданням освіти стає допомога у виборі шляхів розвитку, а також у розв'язанні найважливішої світоглядної проблеми – пошуку людиною свого місця в складному світі, що саморозвивається. Інтеграція впливає на всі процеси, що відбуваються в системі освіти, зокрема, і на становлення особистості [3].

Педагогічний процес, як особливе соціальне явище, свою життєздатність набуває в результаті розвитку діяльності, спілкування, становлення системи діяльностей, у яких реалізуються потенційні можливості особистостей, відбувається їхнє удосконалення. Діяльність виступає основою розвитку особистості, і це, насамперед тому, що діяльність подає відкриту систему. Вона постійно збагачується, ускладнюється й змінюється у результаті зовнішніх впливів і активності самої особистості. Саме діяльність опосередковує ставлення особистості до соціального середовища, спілкування з навколишніми. У діяльності реалізується потреба бути особистістю, формується спроможність до персоналізації, спроможність стати особистістю [5].

Шкільне навчання є одним із найважливіших періодів соціального становлення особистості. Вітчизняна психологія і педагогіка обґрунтували висновок, що навчальна діяльність успішно виконує свою розвивальну функцію, залучає учнів як до трудової, так і до суспільної діяльності. При цьому саме суспільна діяльність, як ніяка інша, вимагає від людини здатності самостійно знаходити шляхи вирішення соціальних проблем і творчо осмислювати їх соціальну сутність.

Тому принципово важливе значення набуває в сучасних умовах проблема інтегрованої навчальної діяльності, яка є основою подальшого становлення особистості. Необхідною умовою досягнення гарних результатів у розвитку особистості є міжпредметні зв'язки. У дослідженнях відомих учених (І. Зверев, В. Максимова, В. Коротов, М. Скаткін та ін.) міжпредметні зв'язки виступають умовою єдності навчання, виховання, розвитку.

Про це свідчить створення в 1990 році в ЛАХТІ (Фінляндія) міжнародної організації з досліджень у галузі теорії діяльності International Standing Conference for Research on Activity Theory – ISCRAT (Міжнародна постійна конференція з досліджень в галузі теорії діяльності (МПКПТД)). Її метою є: 1) підтримка й інтенсифікація досліджень, спрямованих на розробку теорії діяльності (ТД); 2) стимулювання міжнародних контактів, обміну інформацією і співробітництва між учителями, що працюють в галузі ТД; 3) розвиток ТД як основи міждисциплінарного співробітництва й інтеграції теорії і практики.

У психолого-педагогічній науці накопичений значний фонд досліджень із питань розвитку особистості в діяльності й у такому особливому її виді, як навчання.

Єдність вихідних теоретичних позицій авторів полягає в тому, що навчання, навчальна діяльність розглядається ними як основа психічного розвитку людини, соціального становлення особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Г. Щукіна та ін.).

Загальнотеоретичні основи, що утворюють теоретико-методологічну базу дослідження, подані працями класичної німецької філософії, про роль діяльності у психічному розвитку людини, працями філософів, що досліджують:

- проблеми діяльності (Л. Буєва, М. Каган, М. Кветной, Е. Маркарян, А. Маргуліс, Л. Ніколов, Ю. Плотніков і ін.);
- проблеми загальної теорії систем (А. Аверьянов, В. Афанасьєв і ін.);
- проблеми системної детермінації людської діяльності (Я. Аскін, В. Байлук й ін.);

Психологічні дослідження проблеми, що нас цікавлять, можна розділити на декілька головних груп:

1) праці, присвячені дослідженню процесу навчання (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Зінченко, А. Смирнов, Н. Тализіна, О. Тихомиров, Й. Лінгарт, І. Ломпшер, А. Коссаковскі, М. Дональдсон, Саймон Брайан, William Glasser, Jerome Bruner, Helen Haste);

2) праці, що досліджують загальні проблеми діяльності (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська; Л. Анциферова, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн і ін.);

3) роботи, присвячені дослідженню навчальної психології діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, А. Леонтьєв, В. Петровський, І. Ломпшер, Х. Гете, А. Коссаковскі й ін.).

Психолого-педагогічні дослідження проблем навчальної діяльності представлено працями Г. Щукіної, В. Максимової, Т. Шамової й ін., у яких обґрунтована педагогічна теорія діяльності й визначені головні аспекти її подальшої розробки.

Для педагогічного дослідження можливостей інтегрованої навчально-пізнавальної діяльності у розвитку особистісного потенціалу школяра вихідними є методологічні положення психології, що актуалізують роль і значення навчально-пізнавальної діяльності в соціальному і психічному розвитку особистості:

- виховання особистості відбувається не у будь-якій діяльності, а тільки в тій, що насичена елементами творчості, викликає у суб'єкта інтерес, має особистісний смисл для нього (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн і ін.);
- розвиток і виховання особистості може здійснюватися лише в умовах соціальної взаємодії, в активній діяльності людей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Петровський, С. Рубінштейн і ін.);
- організація педагогічного спілкування визначає характер діяльності й розвиток особистості (Б. Бітінас, А. Бодалєв, І. Джидарьян, В. Кан-Калик, Х. Лійметс, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Мудрик і ін.);
- особистість – суб'єкт свого розвитку. В активній творчій діяльності повніше усього можуть проявитися і розвинутися унікальні потенційні можливості конкретного індивіда (Б. Ананьєв, Л. Виготський, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, С. Рубінштейн і ін.);
- становлення суб'єктної позиції органічно пов'язано з розвитком потенційних можливостей особистості й шляхів їхнього перетворення в актуальні (Л. Виготський, В. Асєєв, Т. Артем'єва, Я. Пономарьов і ін.);
- основні новоутворення шкільного віку – усвідомленість і довільність. Вони формуються при цілеспрямованості процесу навчання на зону найближчого розвитку дитини (Л. Виготський);
- навчання – це активна діяльність суб'єкта; на передній план психологічних досліджень виступають питання оптимальної регуляції діяльності, зміцнення вторинних мотивів і формування розумових дій (В. Давидов, П. Гальперін, А. Зак, Л. Маркова, Н. Тализіна, О. Тихомиров, І. Лінгарт, І. Ломпшер, Х. Гете, Б. Юліш та ін.).

Діяльнісний підхід у психології, якщо розглядати його не як закінчену і застиглу теоретичну побудову, а як рух думки, орієнтований не на минулі, а на майбутні досягнення (саме так розглядав його Л. Виготський та О. Леонтьєв), містить потужний потенціал для побудови загальнопсихологічної теорії особистості, адекватної вимогам сьогодення, спроможної втілити в життя гуманістичну орієнтацію в розумінні людини [4, с. 20].

Цілісне дослідження особистості потребує аналізу особистісного потенціалу (системної єдності компонентів особистості), який забезпечує стійке існування особистості як феномена соціального буття.

Особистісний потенціал являє собою взаємозв'язок здібностей, що визначають когнітивно-праксеологічний досвід і його вищий рівень – творчість, і особливості ціннісно-мотиваційної сфери. Він включає:

- працездатність (психофізіологічний потенціал);
- інтелектуальні, пізнавальні здібності (освітній потенціал);
- креативні здібності (творчий потенціал);
- здатність до праці, колективної організації та взаємодії (комунікативний потенціал);
- особливості ціннісно-мотиваційної сфери (світоглядний, моральний потенціал).

Це змістова сторона особистісного потенціалу. Розвиток здібностей і формування потреб, що складають ядро ціннісно-мотиваційної сфери, – це єдиний процес. Це, по суті, дві сторони єдиного процесу, бо формування потреб йде через розвиток здібностей, і навпаки – розвиток здібностей постійно здійснюється під впливом тих або інших потреб. Реалізується цей процес у діяльності, спрямованій на досягненні певного результату. Здібності – це сукупність особистісних властивостей, що забезпечують ефективність соціальної діяльності. І все ж спрямованість розглядається як “ядро” особистісного потенціалу, як “вузлик” усієї особистісної структури, який зав'язує компоненти, зберігає її єдність, не дає цій структурі розсіпатися на окремі компоненти.

Необхідно відзначити ще одну характеристику особистісного потенціалу – просторово-тимчасову. Парадигма дослідження особистості як динамічної системи обов'язково повинна будуватися з урахуванням просторово-тимчасових змін, оскільки вони виступають детермінантним чинником у процесі розвитку особистості [3]. Особистість є системою, спрямованою на всі три виміру часу (минуле, теперішнє і майбутнє) (К. Абульханова-Славська, Н. Маслоу). Особистісний потенціал можна уявити як єдність, що концентрує в собі одночасно три рівні зв'язків і відношень: відображає минуле, репрезентує дійсність, орієнтує на майбутнє.

1. Відображаючи минуле: потенціал при цьому являє собою стійку сукупність наявних властивостей, накопичених системою в процесі її становлення, що зумовлюють можливості системи до оптимального функціонування і розвитку. Людина виступає як діяч.

2. Репрезентуюча дійсність: це актуальний стан системи, тут акцентується увага на процесі актуалізації наявних здібностей, їхнє практичне застосування і діяльнісне використання. Маються на увазі реалізовані можливості.

3. Орієнтовані на майбутнє: у процесі діяльності не тільки реалізуються актуальні здібності, але й формуються нові, які представляють собою єдність стійкого і мінливого станів, потенціал містить у собі в якості потенції зародок майбутнього розвитку.

І ще одна характеристика особистісного потенціалу. Поняття “особистісний потенціал” постає як конкретизована міра, нормативний масштаб розвитку, що виражає відношення відповідності між визначеними умовами й оптимальним функціонуванням системи.

Категорія міри нами використовується стосовно до характеристики потенціалу в трьох головних значеннях. По-перше, як визначений критерій, що дозволяє співвіднести два стани системи – реально можливий і актуально доступний. По-друге, як особлива характеристика системного об'єкта, його структурна міра, за допомогою якої регулюється взаємне співвідношення компонентів системи в єдиній цілісності. Нарешті, потенціал розглядається не тільки як нормативний масштаб, але і як цільовий орієнтир. У цій своїй функції він співвідноситься одночасно як із реальними можливостями, вже актуалізованими в практику, так і з перспективними, що знаходяться в стадії становлення.

Поняття “особистісний потенціал” орієнтовано на уявлення про людину як цілісний суб'єкт діяльності. Цілісність у даному випадку означає повноту репрезентованості особистісних властивостей людини, що забезпечують у своїй системній сукупності її спроможність

виступати в ролі суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування. Цілісність означає структурну єдність внутрішніх компонентів, що забезпечують і рівень розвитку особистісного потенціалу, і діяльності. Цілісність забезпечується способом реалізації особистісного потенціалу. Мається на увазі спосіб включення особистості в інтегровану діяльність. Тут важливий характер активності – адаптивний або перетворюючий. І спосіб включення особистості у стосунки з людьми: колективістський або індивідуальний. Цілісність виражена в спроможності до самоперетворення і саморозвитку, в діяльній позиції, спрямованій на творче самовираження і суспільне самоствердження, самореалізацію людських природних сил.

Щодо цілісності, то існує така думка, що нею може бути “провідний мотив, яскраво виражений тип спрямованості, що проникає в усі інші мотиви і цінності особистості, сприяє їхньому високому розвитку” [4].

Дослідники виокремлюють системні властивості, які виражають узагальнені характеристики особистості. Абульханова-Славська виділяє такі головні “модальності особистості” – активність, розвиток, інтегральність. Е. Шорохова “системоутворюючими властивостями” особистості вважає колективізм, активність, розвиток, гармонійність (як основу структури особистості). Б. Ломов “ядром” особистості вважав самовдосконалення, саморозвиток. Як бачимо, думка вчених в основному співпадає: особистість існує тільки в процесі розвитку своїх потенцій, постійного самовдосконалення. Особистість – суб'єкт свого саморозвитку.

Саморозвиток являє собою взаємозв'язок процесів самореалізації, самоствердження, самовизначення, виступає чинником формування особистості. Самореалізація – це реалізація особистості, її творчих можливостей силами самої особистості. Самоствердження, у нашому розумінні, це утвердження себе як особистості у світі, утвердження власного “Я” у відношенні до “не-Я”. Самоствердження – це формування особистісної позиції в діяльності і відношеннях на основі усвідомлення себе, свого місця в суспільстві, свого призначення в житті.

Показником динаміки цих процесів є, на наш погляд, активність як інтегративний феномен. Дослідники визначили напрями цих процесів: всебічний і гармонійний розвиток особистості. Всебічний розвиток у психології трактується як одночасне формування широкого спектра її відношень до дійсності й виховання до високого рівня за різними напрямками здібностей [6].

Всебічний розвиток, на нашу думку, не просто розвиток різних сторін особистості, адже він може залишитися просто сумою, а якісно новий особистісний стан, діалектично тотожний з гармонійним розвитком особистості.

Саморозвиток особистості взаємозалежний з її формуванням. Реальна діалектика саморозвитку і формування достатньо складна. З одного боку, саморозвиток є результатом процесів формування (виховання). Проте, з іншого боку, саме формування (виховання) підпорядковане завданням саморозвитку: одним з головних завдань формування (виховання) є створення основ для саморозвитку, підтримка постійного настрою на розвиток самого себе, розвиток потреби самовдосконалення.

Формування особистості – це становлення її суб'єктом діяльності, спілкування, власного розвитку. Становлення суб'єктом полягає в постійному удосконаленні особистісного потенціалу, всесторонньому і гармонійному розвитку особистості, в процесі творчої інтегрованої діяльності й співробітництва. Суб'єктом особистість стає, коли сформована моральна позиція в колективі, ціннісне ставлення до праці як життєвої потреби, як домінуючого способу суспільного самоутвердження, самореалізації природних сил, як творчості.

Раніше чинна система формування особистості, не була спрямована на розкриття загальнолюдського, не відповідала природно-історичному розвитку людини в суспільстві. В той же час економічний і духовний прогрес може бути забезпечений активними вільними і відповідальними особистостями, яскравими індивідуальностями, спроможними неординарно мислити, самостійно приймати рішення, творчо їх реалізовувати. Тому виникла потреба в олюдненій школі, де центром освітньо-виховного процесу стає людина, школа набуває антропоцентричного характеру.

Найглибший соціальний зміст шкільних перетворень визначається у перспективі гуманної, високо моральної цілі. В умовах демократичного суспільства такою ціллю є розвиток конкретної людської особистості, розвиток всіх людських сил як таких, що не відносяться до якого б то не було заздалегідь встановленого стандарту.

Педагогіка олюдної школи – це гуманістична педагогіка, яка ґрунтується на співробітництві і творчості, коли учень у процесі інтегрованого навчання виступає не тільки як об'єкт, але насамперед як суб'єкт діяльності і відносин, суб'єкт свого розвитку. І призначення учителя в тому, щоб допомогти школяреві стати самим собою, стати унікальною індивідуальністю.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С., Мальований Ю. Інтегроване навчання. За і проти // Освіта. 1994. 16 лютого.
2. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи (Частина 1). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/integrované-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>
3. Інтеграційні процеси в сучасній початковій школі. / Удосконалення професійної компетентності спеціалістів дошкільних навчальних закладів та початкової школи і інформаційному просторі післядипломної освіти: Матеріали Всеукр. Наук.-метод. конф., 29-30 вересня 2009 р. Херсон, / За заг.ред. І.В. Воронюк. Херсон, 2010. С. 102-106.
4. Личностный потенциал работника: проблемы формирования и развития. М., 1987. 230 с.
5. Тихомиров О.К. Время человеческого бытия. М., 1987. 179 с.
6. Шорохова Е.В. Некоторые аспекты социально-психологического изучения личности // Психология личности и образ жизни. М., 1987. С. 6-10.

Nowadays integration processes cover all spheres of human activity, but for education they are especially influential, in particular for the creative person development, the cognitive activity intensification, the identification of abilities, and the formation of independent work skills. Integration affects all processes that take place in the education system, especially, in the individual formation.

Pedagogical process as a special social phenomenon acquires its viability as a result of the activity development, communication, the system of activities formation, in which the potential capabilities of individuals are realized, their improvement occurs. There is a need to be a person in this activity, the ability to personalize, to become a personality is formed.

School education is one of the most important periods of the individual's social formation. Educational activity successfully fulfils its developmental function, involves students both in labour and in social activities. At the same time, social activity, as no other, requires from a person the ability to find ways to solve social problems independently and creatively comprehend their social essence.

Therefore, in the modern conditions, the problem of integrated educational activity, which is the basis for the further development of the personality, becomes fundamentally important.

The article highlights the personal potential development of the elementary school children in the context of integrated education and identifies the ways of further development of this problem. The integrated educational activity issue as the basis for the development of individual potential in the educational process is conditioned by the presence of the general theoretical foundations that are necessary for its development, the level reached in the psychology of the activity problems and its special type, i.e. educational activity, the pedagogical theory of activity development, new approaches to the organization of junior pupils training in a modern Ukrainian school.

The research problem is analysed through the prism of the theoretical positions of leading domestic and foreign researchers. The significance of the integrated educational activity in the individual potential development of the elementary school children is substantiated.

Key words: *integrated training, individual potential, elementary school child, educational and cognitive activity, self-development.*